

Nino Raspudić

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
nraspudi@ffzg.hr

Giambattista Vico i propast Zapada

Sažetak

Budući da je Giambattista Vico bio jedan od prvih filozofa povijesti koji je pisao o usponu i propasti civilizacije, postalo je uobičajeno navoditi ga kao preteču Oswalda Spenglera i Arnolda Josepha Toynbeeja. U tom se smislu Vicova Nova znanost, između ostalog, može čitati i kao jedna od prvih teorija propasti Zapada. Takvo stajalište predstavljalo bi pojednostavljivanje i reduciranje Vicove misli ako ne bi uzelo u obzir smisao povijesnog kretanja kod Vica. Naime, dva su ključna elementa njegove filozofije povijesti. Prvi je teza da čovjek može u potpunosti spoznati samo ono što je sam proizveo, stoga je povijest spoznatljiva, štoviše, ona je uzorna znanost, a drugi se odnosi na njegovo kršćansko poimanje tijeka povijesti kao rezultata suradnje ljudskog djelovanja i Božje Providnosti. Ako bismo Vica uvjetno interpretirali i kao mislioca propasti Zapada u špenglerovskom smislu, postavlja se pitanje koje znakove dekadencije možemo danas uočiti. Na tom tragu mogu se izdvojiti široko prisutni suvremeni fenomeni koji podsjećaju na zvjersko, predcivilizacijsko stanje kako ga opisuje Vico: nomadizam, promiskuitet, usamljena i anarhična egzistencija. Također, vidljivo je i narušavanje triju temelja civilizacije koje Vico ističe kao ključne za izlazak iz zvjerskog stanja i započinjanje povijesnog tijeka (corso): religije, sklapanja brakova i pokapanja mrtvih. Kao zanimljiv znak vremena koji ukazuje na promjenu paradigme može se istaknuti i pedocentrizam u odgoju djece.

Ako, slijedeći Vicove opise civilizacije na zalasku, dijagnosticiramo dekadentno stanje Zapada, koja od tri vicovska razrješenja u 21. stoljeću ostaju zamisliva? Diktator koji okončava anarhiju i uvodi poredak, »zdravija« civilizacija koja osvaja »dekadentnu« ili urušavanje civilizacije i pad u zvjersko stanje?

Ključne riječi

Giambattista Vico, Oswald Spengler, filozofija povijesti, propast Zapada, religija

Uvod

Budući da je Giambattista Vico (1668.–1744.) bio jedan od prvih filozofa povijesti koji je pisao o usponu i propasti civilizacije, te prvi među velikim dijagnostičarima krize Zapada,¹ postalo je uobičajeno navoditi ga kao preteču autora kao što su Oswald Spengler i Arnold Joseph Toynbee. U tom se smislu Vicova *Nova znanost*, između ostalog, može čitati i kao jedna od prvih teorija propasti Zapada.

No je li ta propast za Vica nužna i ponavlja li se na Zapadu isti ciklus uzdizanja, vrhunca i neumitne propasti civilizacije kakav je viđen u antičkom Rimu? Koje su sličnosti koncepcije povijesti kod Vica i Oswalda Spenglera, autora

1

V. Eric Voegelin, *La »Scienza nuova« nella storia del pensiero politico*, Alfredo Guida Editore, Napoli 1996., str. 105.

uz kojeg se sintagma »propast Zapada« gotovo automatski veže. Spengler u svom najpoznatijem djelu *Propast Zapada* uopće ne spominje Vica. Eric Voegelin smatra da su neopravdane optužbe protiv Spenglera ili Toynbeeja jer nisu priznali koliko njihove ideje duguju Vicovoj filozofiji povijesti. Ako su i čitali Vica, nije nužno da ideju o rastu i dekadenciji civilizacije vuku iz *Nove znanosti*, jer se u zadnja dva stoljeća rasprava o sličnim koncepcijama vodila i preko drugih linija.² Načelno ta opaska stoji, ali znakovito je da Spengler već u uvodu *Propasti Zapada* navodi brojne talijanske autore poput Dantea, Petrarke, Galileia, Bruna, čime pokazuje veliku upućenost u talijansku kulturu, no, pomalo iznenađujuće, nijednom ne spominje Vica, koji bi mu po predmetu interesa trebao biti najbliži. Spengler citira Galileijevu misao kako je filozofija u velikoj knjizi prirode napisana matematičkim jezikom te dodaje: »ali mi danas još očekujemo da neki filozof odgovori na kojem je jeziku napisana povijest i kako je treba čitati.«³ Veleban odgovor pokušao je dva stoljeća prije njega dati »prešućeni« Vico. Ostaje na razini spekulacije je li Spengler Vica previdio, što je, uzevši u obzir njegovu erudiciju, pogotovo dobro poznavanje drugih talijanskih velikana, malo vjerojatno, ili ga je »prešutio« jer mu je u nekim aspektima svoje koncepcije povijesti Vico bio nezgodan, točnije neuklopiv u njegovu teoriju iz koje slijedi predviđanje neumitne propasti Zapada. U nastavku ćemo prikazati koncepcije povijesti dvaju autora, njihove podudarnosti, ali i bitne razlike.

Spenglerova neizbježna propast Zapada

Spengler se na početku *Propasti Zapada* pita:

»Postoji li logika povijesti? Postoji li iza svega onoga što je slučajno i neproračunljivo u pojedinačnim događajima neka tako reći metafizička struktura historijskog čovječanstva, bitno neovisna o nadaleko vidljivim, popularnim, duhovnopolitičkim tvorbama površine?«⁴

To što Spengler traži i što, naravno, »nalazi« i nudi kao srž svoga djela odgovara otprilike onome što Vico nazva »idealna, vječna povijest« (»*storia ideal eterna*«) nad kojom teku povijesti svih naroda u njihovom nastajanju, napredovanju, propadanju i nestanku.

Oba autora obilno pokazuju erudiciju, prije svega poznavanje povijesti tih »duhovnopolitičkih tvorbi površine«, tj. prošlih događaja, naroda, kultura, te analizom tog silnog materijala nastoje proniknuti u »metafizičke« strukture povijesti. Spengler se retorički pita jesu li u osnovi svega historijskog opće biografske forme – rođenje, smrt, mladost, starost. Dakle, sugerira organsku strukturu povijesti, što je bit i Vicove koncepcije (paralelizam razvoja civilizacije i individualnog čovjekovog razvoja kod Vica se pokazuje u parovima: djetinjstvo – vrijeme bogova, mladost – vrijeme heroja, zrelost – vrijeme čovjeka). Kulture po Spengleru izrastaju kao cvjetovi na polju, u savršenoj besciljnosti i pripadaju Goetheovoj živoj, a ne Newtonovoj mrtvoj prirodi.⁵ *Propast Zapada* donosi univerzalnu morfologiju svjetske povijesti i kultura. Povijest je za Spenglera povijest velikih kultura. Navodi ih osam: egipatska, babilonska, kineska, indijska, magijska (islamska), meksička, antička i zapadna. U različitim vremenima na različitim dijelovima Zemlje, kulture nastaju, razvijaju se i onda kad kultura razvije do kraja svoje duševne mogućnosti i iscrpi životnu snagu, ostaju zaostale krute forme. To završno stanje Spengler naziva »civilizacija«. Ističe kako je civilizacija neizbježna sudbina jedne kulture, kao krajnje i najumjetnije stanje.

»One su završetak: dolaze nakon postojanja kao ono što je postalo, nakon života kao smrt, nakon razvitka kao nepomičnost.«⁶

Uspoređuje stanje civilizacije s divovskim stablom u prašumi koje još stoljećima može pružati svoje sasušene grane. U civilizaciji od prethodne vitalne kulture preostaju samo forme bez života, vlada skepsa, ateizam, nihilizam. Umjesto metafizike dominira plitka filozofija života. U tom razdoblju žive dezorijentirani, izolirani pojedinci. Oblik vladavine primjeren civilizaciji je cezaristički, a jedino na što civilizacija još može usmjeriti preostalu energiju jest prostorna ekspanzija. Fenomen propasti Zapada analogan je propasti antike.⁷ Prijelaz kulture u civilizaciju prema Spengleru u antici se ostvario u četvrtom, a na Zapadu u 19. stoljeću.

Jedan je od znakova prelaska kulture u civilizaciju, tj. neumitne dekadencije, centralizam. U stadiju civilizacije »značajne duhovne odluke«, kako ih naziva Spengler, ne nastaju više u cijelom svijetu u kojem je svako selo važno, već u tri ili četiri svjetska grada koji upijaju u sebe cijelu povijest.

»Umjesto svijeta grad, jedna točka u kojoj se sabire cijeli život dalekih zemalja, dok ostatak sahnje; umjesto jednog oblikovanog naroda, sraslog sa zemljom, novi nomad, jedan parazit, žitelj velegrada, čisti, tradicije lišeni čovjek činjenica koji se pojavljuje u masi što bezlično fluktuiraju, areligiozan, inteligentan, neplodan, s dubokom odbojnošću spram seljaštva (i njegova najvišeg oblika, zemljišnog plemstva), dakle golemi korak prema anorganskom, prema kraju.«⁸

Znakovi propasti su dakle iskorijenjenost, nomadizam, ono što suvremeni talijanski filozof postmoderne Gianni Vattimo naziva »spaesamento«,⁹ prekid s tradicijom, bezvjerstvo, neplodnost. Imperijalizam je po Spengleru civilizacija u čistom stanju. Proriče, kasnije će se pokazati točno, i da će socijalizam, koji se u vrijeme nastanka *Propasti Zapada* tome protivio, jednog dana krenuti u prostornu ekspanziju.

Stadij civilizacije je faza dekadencije.

»Stoljeće čisto ekstenzivne djelatnosti u uvjetima koji isključuju visoku umjetničku i metafizičku proizvodnju – recimo kratko, ireligiozno doba, što se podudara s pojmom svjetskogradskog – doba je propadanja.«¹⁰

Spenglerov odnos prema toj činjenici je fatalistički – ističe kako mi nismo to doba izabrali i to se ne može promijeniti.

Kao što se u antici nakon Platona i Aristotela pojavila »specifično velegradska filozofija, koja nije spekulativna, nego praktička, ireligiozna, etičko-društvena«, analogni proces na Zapadu počinje sa Schopenhauerom. Ljudi se okreću prema

»... filozofiji probave, prehrane, higijene. S religioznom ozbiljnošću razmatraju se pitanja alkohola i vegetarijanstva, očigledno najvažnijih među problemima, do kojih se 'novi čovjek' može vinuti.«¹¹

2
Ibidem, str. 29.

3
Oswald Spengler, *Propast Zapada*, svezak I: *Oblik i zbiljnost*, Demetra, Zagreb 1998., str. 14.

4
Ibidem, str. 9.

5
Ibidem, str. 29.

6
Ibidem, str. 40.

7
Ibidem, str. 9.

8
Ibidem, str. 41.

9
V. Gianni Vattimo, *La società trasparente*, Garzanti, Milano 2000., str. 17. Odgovarajući hrvatski prijevod bio bi 'izmještenost' u smislu 'bezavičajnosti'.

10
O. Spengler, *Propast Zapada*, sv. I, str. 55.

11
Ibidem, str. 392.

Cinično bi se moglo ustvrditi da su, stoljeće nakon ove Spenglerove konstatacije, pojave koje je uočio kao karikaturalne devijacije filozofije postale zasebne discipline te imaju i svoje katedre.

Temelj kulture Spengler, kao i Vico, vidi u religiji, a njezin kraj u okoštaloj »civilizaciji« poklapa se sa širenjem bezvjerstva:

»Bit svake kulture je religija, dakle, bit svake civilizacije jest ireligija.«¹²

Dodaje i da je »gašenje žive unutrašnje religioznosti, koje postupno oblikuje i ispunjava i najbeznačajniju crtu postojanja (...) ono što se u historijskoj slici svijeta pokazuje kao obrtanje kulture u civilizaciju«.¹³

Važan znak vremena Spengler iščitava u onome što naziva »neplodnost svjetskogradskog čovjeka«. Prelazak iz kulture u civilizaciju se »izražava ne samo u gašenju velike umjetnosti, društvenih oblika, velikih misaonih sistema, velikog stila općenito, nego i sasvim tjelesno u lišenosti djece i rasnoj smrti civiliziranih, od zemlje odvojenih slojeva«.¹⁴ Spengler konstatira:

»Posljednji čovjek svjetskih gradova ne želi više živjeti. (...) Djece nema ne samo zato što ih ne bi moglo biti nego u prvom redu zato što do krajnosti povećana inteligencija ne nalazi više razloga za njihovo postojanje.«¹⁵

Znak da vitalnosti više nema jest i to što takve stvari uopće postaju predmet rasprave:

»Tamo gdje razlozi za životna pitanja uopće dolaze u svijest, tu je život već stavljen u pitanje.«¹⁶

Navodi kako je pučanstvo antičkog Rima na kraju opadalo brzo i masovno, čime sugerira da propast dolazi »iznutra«, a barbari samo zadaju završni udarac. Iščezavanjem religioznosti u stadiju »civilizacije« gubi se i podloga za daljnji razvoj znanosti: »U osnovi svakog 'znanja' o prirodi, pa i onog najegzaktnijeg, leži religiozno vjerovanje«, tvrdi Spengler, što možemo interpretirati kao apriornu »vjeru« istraživača da priroda u sebi sadržava neku racionalnost, nekog implicitnog tvorca. Dodaje da »nema znanosti o prirodi bez religije koja joj prethodi«, a takav pristup ostaje i nakon formalnog odbacivanja religije:

»Religiju ima i ateističko istraživanje prirode; moderna je mehanika, dio po dio, kopija vjerničkog promatranja.«¹⁷

Ateizam je po Spengleru odustajanje od duhovnog stanja koje mu prethodi, što pokazuje i sama riječ 'a-teizam', a ne neki novi čin stvaralačkog oblikovanja. On prirodno ide uz »obrazovanog« čovjeka velikih gradova, »koji mehanički prisvaja ono što su njegovi preci, tvorcii njegove kulture, organski doživljavali«.¹⁸ Čovjek velegradova je nužno ireligiozan.

»To spada u njegovu bit; to karakterizira njegovu historijsku pojavu. Zbog bolnog osjećaja jedne unutrašnje praznine i siromaštva on sasvim ozbiljno može željeti da bude religiozan, no on to ne može biti. Svaka velegradska religioznost počiva na samozavaravanju.«¹⁹

Čovjek antičkog Rima u vrijeme dekadencije, kao i suvremeni čovjek zapadnog velegrada našeg vremena, vraća se nekim životnim oblicima prvotnog čovjeka koji je živo prije nastanka kulture. Jednako kao u Vica za Spenglera je

»Prvotni čovjek životinja koja luta, postojanje čija budnost nemirno pipa kroz život, cijeli mikrokozmos, koji nije vezan za mjesto i zavičaj, s oštrim i bojažljivim osjetilima, s pomislama uvijek na to kako bi neprijateljskoj prirodi nešto oteo.«²⁰

Promjena u odnosu na to prvobitno stanje počinje sa zemljoradnjom, čovjek postaje ukorijenjen u tlo što ga obrađuje i tako se postepeno razvija kultura. Na njenom kraju:

»Civilizirani je čovjek, intelektualni nomad, opet sav mikrokozmos, sasvim bez zavičaja, duhovno slobodan kao što su to osjetilno bili lovci i pastiri. 'Ubi bene, ibi patria' – to vrijedi prije i poslije kulture.«²¹

Vicova koncepcija povijesti: božja providnost i tijekovi/ponovni tijekovi (*corsi-ricorsi*)

Postalo je opće mjesto reći za Vica kako je mislio sto godina ispred svoga vremena jer u vrijeme prosvjetiteljskog spoznajnog i povijesnog optimizma pokazuje da razvoj povijesti nije pravocrtni progres, upozorava da je civilizacija vrlo krhka i da je njen razvojni tijek cikličan, pri čemu ističe primjer antičke civilizacije koja je, nakon što je dosegla vrhunac, pala opet u barbarstvo. U temeljima civilizacija po Vico više nije kartezijanski *cogito*, već mit i fantazija, što mu je osiguralo slavu kod romantičara, ali i optužbe postprosvjetitelja za konzervativizam. Mark Lilla u svojoj knjizi *G. B. Vico: The Making of an Anti-Modern* prikazuje Vica prije svega kao antimodernista, ističući kako mu u toj antimodernističkoj kampanji kao glavno sredstvo služi povijest Rima. Vico tvrdi da do pada Rima dolazi zbog procesa liberalizacije i racionalizacije. Lilla se pita možemo li kod Vica nešto naučiti iz propasti Rima i izbjeći njegovu sudbinu ili je dekadencija neizbježna? Ima li slobode u povijesti nakon *Nove znanosti*?²²

Dva su moguća čitanja Vicove koncepcije tijekova (*corso*) i ponovnih tijekova (*ricorso*) povijesti. Jedno je moguće tumačenje da ga njegova znanost dovodi do pesimističnog fatalizma, tj. da čovjek ne može bitno izmijeniti političku sudbinu naroda promišljanjem ili djelovanjem. Ta moguća interpretacija rezultira odustajanjem čovjeka od svake iluzije da on, a ne Bog, određuje čovjekovu političku sudbinu na zemlji.²³ Drugo, manje doslovno tumačenje, uzima teoriju *corsi-ricorsi* više kao proročko upozorenje modernoj Europi nego kao znanstveno proricanje njene unaprijed predodređene sudbine. Tu propast donijet će iste destruktivne društvene sile koje je Vico otkrio u antičkom Rimu – politička sloboda i skeptička filozofija. U oba razdoblja, antičkom i svom, Vico vidi sentimentalno rafiniranje, naglašeni individualizam, pad religioznosti, propitivanje autoriteta, napuštanje tradicionalnog odgoja. Moderna filozofija po njemu potiče te opasne tendencije poučavajući kako u sve treba sumnjati, da čovjek nije društven, da nema dušu i da nema providnosti.²⁴ Kao

12
Ibidem, str. 389.

13
Ibidem, str. 390.

14
Ibidem.

15
Oswald Spengler, *Propast Zapada*, svezak II: *Svjetskohistorijske perspektive*, Demetra, Zagreb 2000., str. 96.

16
Ibidem, str. 97.

17
O. Spengler, *Propast Zapada*, sv. I, str. 415.

18
Ibidem, str. 446.

19
Ibidem, str. 447.

20
O. Spengler, *Propast Zapada*, sv. II, str. 82.

21
Ibidem, str. 83.

22
Mark Lilla, *G. B. Vico: The Making of an Anti-Modern*, Harvard University Press, Cambridge – London 1994., str. 207.

23
Ibidem, str. 217.

24
Ibidem, str. 225.

branu toj prijatnji europskoj civilizaciji Vico želi restaurirati rimski zdrav razum i kršćansku tradiciju, koji su joj temelji. U tom je smislu, ističe Lilla, Vicov politički nauk konzervativan.²⁵

Vico u svojoj *Novoj znanosti* interpretira tijek povijesti kao razvijanje u vremenu potencijala ljudskog uma. Govori o »vječnoj, idealnoj povijesti u kojoj protječu u vremenu sve nacije sa svojim izvorima, napretkom, stanjem, propašću i krajem«. ²⁶ Tijek povijesti dijeli na dvije glavne faze – poetsko doba, koje je faza kreativnog djelovanja, i doba refleksije, koje je »ljudsko doba«. Pjesničko se doba dijeli na vrijeme bogova i vrijeme heroja. Vremenu bogova prethodi primitivna faza nakon čovjekova pada i potopa koju Vico zove »zvjersko stanje« – to je pretpovijesno stanje koje obilježava nomadizam, promiskuitet, usamljeno i anarhično življenje. Čovjek ne može nadići to stanje vlastitim snagama. Stoga intervenira Božja providnost, koja budi u njemu poticaj za društveni poredak putem groma. Suočen s gromom, prvobitni čovjek, obuzet strahom, shvaća vlastitu slabost i postojanje božje, nadljudske sile. Budi se vjerskih strah, koji stvara lažnu religiju poganskih božanstava, koji ipak garantiraju poredak među ljudima.

Vicova je bitna teza da je »uljudeni svijet za sve narode otpočeo s religijom«. ²⁷ Drugi važan faktor za izlazak iz zvjerskog stanja su vjenčanja. Brakovi su rasadnik porodice, kao što je ona rasadnik republike. ²⁸ Pored religije i vjenčanja, Vico ističe pokapanje mrtvih kao treći faktor zahvaljujući kojem nastaje uljudeno stanje. Zanimljivo je da i Spengler, gotovo vikovski, ističe važnost pogreba:

»Postoji duboka povezanost između stava spram historijske prošlosti i shvaćanja smrti, kao što se to očituje formom sahrane.«²⁹

Spengler iz oblika sahrane iščitava i bitna obilježja neke kulture. Ističe kako Egipćani konzerviraju mumije, iskazujući time težnju vječnosti, nepromjenjivosti, dok antička kultura započinje spaljivanjem mrtvacu, u čemu Spengler vidi poricanje svake historijske trajnosti. Obraća pozornost na

»... značajne forme sahranjivanja, kakve su svetkivale sve velike kulture posredstvom kulta i umjetnosti. Veliki stil Indije počinje s grobnim hramovima, antički s grobnim vazama, egipatski s piramidama, starokršćanski s katakombama i sarkofazima.«³⁰

Smrt i odnos prema mrtvima temeljni su za svaku kulturu:

»Tu je podrijetlo višeg mišljenja, koje je najprije razmišljanje o smrti. Svaka religija, svako istraživanje prirode, svaka filozofija polazi odatle. Svaka velika simbolika veže svoj oblikovni govor uz kult mrtvih, oblik sahranjivanja, ukrašavanje groba.«³¹

Čovjek, prema Vico, iz zvjerskog stanja izlazi kada prestaje biti promiskuitetni nomad. Religija, vjenčanja koja znače stalne žene i sigurnu djecu, zaustavljanje na određenim mjestima na kojima ljudi pokapaju pretke, uspostavljaju red i kontinuitet ljudske zajednice. Opće vjerovanje u besmrtnost duše po Vico počinje s pogrebima. Obitelj je jezgra države, prvo se osnivaju obitelji s religijom, a onda se iz njih javljaju republike sa zakonima.

Početni »mit«, tj. pogansku religiju, po Vico ne stvaraju svi ljudi u zvjerskom stanju već samo neki. Tako nastaje prvobitna razlika među ljudima. Neki su sposobniji odgovoriti dozivu Providnosti, a ti plemenitiji i inteligentniji ljudi stvaraju društveni poredak. Oni su prvi »patres familias«. Ostali, manje jaki i pametni, utječu se glavama obitelji, onima koji su stvorili uređenu zajednicu, kao primitivnim monarsima i traže zaštitu. Mole ih da ih prime u poredak obitelji, da postanu *servi proteti*, *clientes* ili *famuli*. Iz tog stanja monarhične obitelji nakon

pobune »klijenata« nastaju republike. *Patres* se udružuju i tako nastaje aristokratska republika, s podjelom na patricije i plebejce. Patriciji raspolažu mitom, dok su plebejci ljudi bez bogova, bez svetih vjenčanja, bez prava i neovisnog vlasništva. Vremenom dolazi do borbe između klasa i plebejci stvaraju svoj mit. Prisiljavaju patricije da prošire privilegije i na njih. Tada počinje »doba čovjeka« i nastaje slobodna narodna republika. U njoj slabi moć mita, a refleksivna filozofija počinje elaborirati političke i etičke sisteme. Javlja se svijest o prirodnoj jednakosti ljudi, a umjesto svetog pravnog poretka nastaje racionalno i kodificirano pravo. U pučkim republikama nastaje filozofija. Providnost je odredila da se kreposna djela više neće vršiti na temelju vjerskog osjećaja, kako se činilo ranije, već sada filozofi shvaćaju vrline u njihovoj ideji.

»No pošto su se pučke države još više iskvarile, a prema tome i filozofije koje su zapale u skepticizam, te su ljudi učenjaci počeli klevetati istinu, nastalo je lažno govorništvo pripravljeno da podržava u sporovima podjednako obje suprotne strane...«³²

Takva vrsta umijeća upotrebljava se za stjecanje moći, vremenom sve češće izbijaju građanski ratovi u republikama i nastaje opći nered. Tako su ljudi »iz stanja savršene slobode pustili ih da potpadnu pod savršenu tiraniju, najgoru od svih, to jest anarhiju, zapravo razularenu slobodu slobodnih naroda.«³³

Za tu veliku nevolju gradova providnost, prema Vico, ima tri lijeka. Jedan je da se među tim narodima nađe čovjek, koji će poput Augusta izbiti na čelo i učvrstiti se kao monarh i ponovno uspostaviti poredak. Danas bismo rekli neka vrsta diktature, ograničenja sloboda za volju reda i mira. Drugi mogući lijek dolazi od susjednih, zdravih naroda:

»... a pošto su takvi narodi toliko pokvareni i već su prethodno postali po prirodi robovima svojih neobuzdanih strasti (raskoši, mekušta, škrtosti, zavisti, oholosti, razmetanja) i zbog zadovoljstva svog raspuštenog života oblikovali se u svim porocima svojstvenim najprostijim robovima (poput lažljivaca, lukavih, klevetnika, lopova, kukavica i dvoličnih) – onda će oni doista postati robovi (...).«³⁴

Bolje će ih nacije pokoriti oružjem i držati kao svoje provincije. Ako narodi propadaju, a iznutra ne pristaju uz jednog domaćeg vladara, niti izvana dolaze bolje nacije da ih pokore, »onda providnost za tu njihovu krajnju nevolju upotrebljava sljedeće krajnje sredstvo: takvi narodi na životinjski način običavaju misliti samo na vlastite posebne koristi za svakoga pojedinca, što ih odvodi u krajnje mekuštvo« pa žive kao nečovječne životinje u posvemašnjoj osamljenosti duha htijenja.

»Zbog svega toga, preko tvrdokornih stranaka i očajničkih građanskih ratova, od gradova prave prašume, a od prašuma ljudske jazbine, ta na taj način kroz duge vjekove barbarstva rastu proklete sitničavosti zlonamjernih duhova, koji ih još više čine neljudskima u barbarstvu razmišljanja, no što je bilo prvotno barbarstvo osjeta.«³⁵

25
Ibidem, str. 228.

26
Giambattista Vico, *Načela nove znanosti*, Naprijed, Zagreb 1982., str. 102.

27
Ibidem, str. 9.

28
Ibidem, str. 11.

29
O. Spengler, *Propast Zapada*, sv. I, str. 19.

30
Ibidem, str. 162.

31
Ibidem, str. 195.

32
G. Vico, *Načela nove znanosti*, str. 513.

33
Ibidem, str. 514.

34
Ibidem.

35
Ibidem, str. 515.

Počinje pad u barbarstvo, iz kojeg se onda pomalo opet počinje stvarati novi »zdrav« poredak:

»Stoga tako promišljeno zlobni narodi s ovim posljednjim sredstvom koje primjenjuje providnost, tako zburnjeni i glupi, ne osjećaju više ni blagostanje ni mekušstvo, ni zadovoljstvo, ni raskoš, nego samo nužne koristi za život. Tako u malom broju još preostalih ljudi i u obilju nužnih stvari za život postaju naravno snošljivi, a zbog ponovo nadošle prvobitne jednostavnosti prvog svijeta naroda, religiozni su, iskreni i povjerljivi, te se među njih vraća pobožnost, vjera i istina, što su prirodni temelji pravde, milosti i ljepote vječnog božjeg poretka.«³⁶

Spengler isti proces novog podizanja nakon propasti civilizacije opisuje ovako:

»Bezvremensko selo i 'vječni' seljak istupaju naprijed, proizvođači djece i polažući zrno u majku zemlju, revnosno, samodovoljno komešanje iznad kojeg prelazi juriš vojničkih careva. Usred zemlje leže stari svjetski gradovi, prazne kuće jedne ugašene duše, u koje se bespovijesno čovječanstvo lagano gnijezdi. Živi se iz 'ruke u usta', s malom, štedljivom srećom i trpi.«³⁷

Razlika između poimanja povijesti kod Vica i Spenglera

Eric Voegelin upozorava da se paradigma rimskog tijeka (*corso*) ne može uzeti kao osnova za predviđanje našeg, pa ističe to kao osnovnu Spenglerovu pogrešku.³⁸ Tijek rimske povijesti i za Vica postaje »storia ideale eterna«, u kojoj se suobličuju povijesti svih drugih naroda. No Vico ostavlja otvorenu mogućnost budućih tokova. Kršćanstvo kod njega čini novi faktor koji može utjecati na tijek naše civilizacije drugačiji od rimskog. Vico razlikuje profanu povijest i svetu povijest koja se oslanja na autoritet objavljene Riječi. Samo povijest koja se odvija u *factumu* stvaranja može biti predmet nove znanosti. Sakralna povijest u kojoj se *Logos* objavljuje onkraj *creatura* ne može biti shvaćena ljudskim umom. Stoga ostaje otvoreno je li drugi tijek povijesti zadnji, slijedi li nakon njega treći, možda i četvrti i još dalji ciklusi pada u barbarstvo i ponovnog razvoja. Čini se prihvatljivijom interpretacija prema kojoj vikovski *ricorso* (ponovni tijek) nije jednostavno jedan novi tijek, koji će onda slijediti i drugi, i tako u beskonačnost. Voegelin ističe kako je to drugi tijek koji ima jasnu funkciju da osigura povijesno postojanje kršćanstva.³⁹ Značenja svete i profane povijesti tu se spajaju. *Ricorso* slijedi isti tijek kao *corso*, ali poganski mit je zamijenilo kršćanstvo. Drugi tijek dakle slijedi istu paradigmu, ali se odvija na višoj razini duhovne svijesti.⁴⁰ Kršćanstvo, nakon trijumfa, zamjenjuje poganski mit, i u toj ulozi se vremenom troši kako dolazi do sve veće racionalizacije. Ali ono se ne svodi samo na to. *Corso* ga ne dotiče u njegovoj višoj, duhovnoj dimenziji, kršćanstvo ostaje sol zemlje u svojoj biti i ne iscrpljuje se kao demitizirani mit, poput ranijeg poganskog.

Ako uklonimo element sakralne povijesti iz Vica dobivamo Spenglera, tj. povratak na predkršćansku i pogansku interpretaciju povijesti. Onda je *ricorso* neizbježan. Pri tome se Vicova misao ne može reducirati na hegelovski razvoj duha, kako su ga nastojali čitati i Benedetto Croce i Giovanni Gentile, jer Bog je neuklonjiv dio Vicove koncepcije.

Za Spenglera je religija pojava unutar povijesti i svijeta, koja za čovjeka modernog velegrada nužno iščezava. Nema Božje providnosti. Za razliku od njega, zadnje načelo Vicovog poimanja povijesti nije otkriveni mehanizam *corso-ricorso*, već Božja providnost koja ih omogućuje. Vico ističe:

»Ovaj aksiom dokazuje da postoji Božja providnost i da je to božanski zakonodavni duh, koji je od strasti ljudi (što se svi drže svojih privatnih koristi i zbog čega bi živjeli i kao neukrotive zvjeri u pustinjama) stvorio civilni poredak, po kojem oni žive u ljudskom društvu«

te dodaje da

»... čovjek raspolaze, iako slabom, slobodnom voljom da preobrazi strasti u vrline; ali i da mu Bog pomaže na prirodan način putem Božje providnosti, a natprirodno putem Božje milosti.«⁴¹

U osnovi je poretka za Vica, kao i za Spenglera, religija:

»Tamo gdje su narodi zbog upotrebe oružja toliko podivljali da za njih više ne vrijede ljudski zakoni, religija je jedino vrijedno sredstvo koje ih može obuzdati.«

Ali ona nije koncept, puki mit poput poganskih koji daje temelj i pogonsko gorivo razvoju kulture.

»Ovaj aksiom utvrđuje da je Božja providnost potakla divlje i nasilničke narode u stanju bez zakona da postanu čovječni i stvore nacije, budeći u njima nejasnu predstavu o božanstvu, koju su oni zbog svog neznanja pripisali onome na što se to nije odnosilo; na taj su način, iz straha od tako zamišljenog božanstva, započeli stvarati nekakvo uređenje.«⁴²

Vico pokazuje kako bez temelja religije nema ni filozofije:

»Odatle počinje pobijanje Polibijeve lažne tvrdnje da bi religije bile nepotrebne, kad bi na svijetu živjeli filozofi, jer, da nije bilo državnih uređenja, koja ne mogu nastati bez religije, ne bi na svijetu bilo ni filozofa.«⁴³

Da nije bilo religija, i potom republika, ne bi postojali na svijetu filozofi, a da ljudske stvari nije vodila providnost božja, ne bi se imala nikakva ideja ni o znanosti ni o vrlini:

»Bez reda (a to je isto što i reći bez Boga) ljudsko društvo ne može postojati ni jednog trenutka.«⁴⁴

Dakle, poredak je sljedeći: Božja providnost – religija – uređena zajednica – republika – filozofija.

Ako bismo Vica uvjetno interpretirali kao mislioca propasti Zapada u špenglerovskom smislu, postavlja se pitanje koje znakove dekadencije na koje je upozoravao možemo danas uočiti? Na tom tragu mogu se izdvojiti široko prisutni suvremeni fenomeni koji podsjećaju na zvjersko, predcivilizacijsko stanje kako ga opisuje Vico: nomadizam, promiskuitet, usamljena i anarhična egzistencija. Čak i naizgled sporedni fenomeni kao što su pretjerano obožavanje životinja (kućni ljubimci kao novi totemi) ili jedenje sirove hrane, ili samo one koja sama padne sa stabla, svjedoče o povratku na primitivna stanja prije korištenja vatre i regresiju na sakupljače plodova, kao u slučaju »fruktarijanaca«.

U *Novoj znanosti* Vico pokazuje kako se kroz faze tijeka povijesti ljudi mijenjaju, najprije napreduju, dosežu savršenu, moglo bi se reći aristotelovsku, mjeru, a onda prelaze u drugu krajnost. Vico na više mjesta slično prikazuje rast vrline, a potom dekadenciju: »Ljudi najprije osjećaju ono što je nužno, a zatim se brinu za korisno; potom opažaju udobno, nakon toga se prepuštaju

36

Ibidem.

37

O. Spengler, *Propast Zapada*, sv. II, str. 427–428.

38

E. Voegelin, *La »Scienza nuova« nella storia del pensiero politico*, str. 33.

39

Ibidem, str. 71.

40

Ibidem, str. 72.

41

G. Vico, *Načela nove znanosti*, str. 79.

42

Ibidem, str. 89.

43

Ibidem, str. 90.

44

Ibidem, str. 511.

užitku, onda se odaju raskoši, i na koncu luduju u rasipanju dobara«, a u skladu s tim »priroda naroda najprije je sirova, zatim stroga, potom dobrohotna, na koncu razuzdana (*dilicata*)«. ⁴⁵

»U ljudskom rodu najprije su nastali golemi i nespreni Polifemi, zatim velikodušni i ponosni Ahileji, potom hrabri i pravedni, poput Aristida i Scipiona Afričkih. Nama su bliži Aleksandri i Cezari koji se pokazuju kao vrlo uzvišeni, ali koji su uz to posjedovali i velike poroke, što im je kod naroda stvorilo veliku slavu. Zatim dolaze tužni i reflektivni, kakvi su bili Tiberiji, i konačno, bijesni, razuzdani i bezobzirni poput Kaligula, Nerona i Domicijana.« ⁴⁶

Čitajući Vica, ne kao autora koji fatalistički konstatira propast Zapada, već kao nekoga tko upozorava na opasnost pada u barbarstvo, možemo u suvremenom zapadnom svijetu lako uočiti narušavanje tri temelja civilizacije koja Vico ističe kao ključna za izlazak iz zvjerskog stanja i započinjanje povijesnog tijeka (*corso*): religija (koja je na Zapadu odavno u opadanju), sklapanje brakova (sve više se napušta ili se nastoji redefinirati) i pokapanja mrtvih (gubljenje kulta mrtvih i groblja te smrt koja se sve više promatra kao sanitarni i ekonomski izdatak, poput rješavanja parkirnog mjesta). Vico ističe da je

»... iz te tri stvari za nacije proizišla uljuđenost, te je zato one moraju najsvetije čuvati kako svijet ne bi opet zapao u divlje stanje i vratio se ponovo u prašumu. Stoga smo ta tri opća i vječna običaja uzeli za tri prva načela ove Znanosti.« ⁴⁷

Kasnije u tekstu upozorava kako je »znak da jedna nacija ide svom kraju kad plemići počnu prezirati svoju rođenu vjeru«. ⁴⁸

Kao zanimljiv znak vremena koji ukazuje na promjenu paradigme može se istaknuti i pedocentristički pristup odgoju djece, u suvremenom dobu u kojem je kult predaka zamijenjen kultom potomaka. U doba heroja odgoj djece bio je »strog, surov, okrutan«, a danas ugađanja koje činimo našoj maloj djeci, proizvode svu delikatnost naših priroda. ⁴⁹

Ako, slijedeći Vicove opise civilizacije na zalasku, dijagnosticiramo dekadentno stanje Zapada, koja od tri vikovska razrješenja u 21. stoljeću ostaju zamisliva? Diktator/totalitarizam koji okončava anarhiju i uvodi poredak, »zdravija« civilizacija koja osvaja »dekadentnu« (islam u zapadnoj fantaziji, a možda se javi i problem izostanka tih zdravih koji će okončati agoniju kao u slavnoj pjesmi K. Kavafisa »Čekajući barbare«, kojih nema da skrate muke dekadentne civilizacije) ili urušavanje civilizacije i pad u zvjersko stanje? Takva trilema, ako bismo je fatalistički apsolutizirali, bliže je Spenglerovoj nego Vicovoj koncepciji, jer kod Vica ipak ostaje nada u Providnost i potencijal kršćanstva onkraj pukog mita.

Čini se da opet završavamo na onoj »kako nam samo neki Bog može pomoći« ili s Vicom možemo »na kraju zaključiti da ova Znanost sobom nedjeljivo donosi i proučavanje pobožnosti, i da – ako netko nije pobožan – ne može zapravo ni biti mudar«. ⁵⁰ Vico se stoga samo uvjetno može nazvati filozofom Propasti Zapada, jer ostaje neodređen u definiranju »ponovnih tijekova«, a njegova koncepcija Božje providnosti i kršćanstva kao bitne novosti na višoj duhovnoj razini ostavlja prostor spasa od nužnosti zaključenja ciklusa propašću u barbarstvo, kao u slučaju Rima. Kod ireligioznog Spenglera te mogućnosti nema. Zapad je već u 19. stoljeću okoštao u »civilizaciju« i tu mu ni »izgubljeni Bog« više ne može pomoći.

Bibliografija

Croce, Benedetto, *La filosofia di Giambattista Vico*, Laterza, Bari 1911.

Esposito, Roberto, *Pensiero vivente. Origine e attualità della filosofia italiana*, Einaudi, Torino 2010.

- Garin, Eugenio, *Storia della filosofia italiana*, sv. I–III, Einaudi, Torino 1966.
- Gentile, Giovanni, *Giambattista Vico*, Sansoni Editore, Firenze 1936.
- Lilla, Mark, *G. B. Vico: The Making of an Anti-Modern*, Harvard University Press, Cambridge – London 1994.
- Otto, Stephan, *Giambattista Vico: lineamenti della sua filosofia*, Guida Editori, Napoli 1992.
- Spengler, Oswald, *Propast Zapada*, sv. I: *Oblik i zbiljnost*, Demetra, Zagreb 1998.
- Spengler, Oswald, *Propast Zapada*, sv. II: *Svjetskohistorijske perspektive*, Demetra, Zagreb 2000.
- Vattimo, Gianni, *La società trasparente*, Garzanti, Milano 2000.
- Vico, Giambattista, *Načela nove znanosti*, Naprijed, Zagreb 1982.
- Vico, Giambattista, *Principi di scienza nuova*, Mondadori, Milano 1992.
- Voegelin, Eric, *La »Scienza nuova« nella storia del pensiero politico*, Studi Vichiani 23, Alfredo Guida Editore, Napoli 1996.

Nino Raspudić

Giambattista Vico and the Decline of the West

Abstract

Since Giambattista Vico was one of the first philosophers of history who has written about the rise and the fall of the civilisation he is commonly referred to as a predecessor of Oswald Spengler and Arnold Joseph Toynbee. In that sense, Vico's New Science can be seen as, among other, one of the first theories of the decline of the West. This kind of stand point would represent a simplification and a reduction of Vico's thought if the meaning of the historical course in his philosophy would not be taken into account. There are two key elements of Vico's philosophy of history. The first one is the thesis that human can absolutely comprehend only what he has created himself. This makes history comprehensible. Even more, history is an exemplary science. The second one is his Christian understanding of the course of history as a result of the cooperation between human action and Divine Providence. If we interpret Vico as one of the thinkers of the decline of the West the question is what the symptoms of this decadence are. As the possible signs of the Western civilisation crises one can outline widely present phenomena such as: nomadic way of life, promiscuity, lonely and anarchic existence. This reminds us of the age of precivilisation as described by Vico. Furthermore, we can observe the violation of the three fundaments of civilisation which Vico emphasises a crucial for the exit from the beastly stage and for the start of history course (corso): religion, marriage, and the burial of the dead. Among other signs there is also an important shift of paradigms which can be seen in pedocentrism in children's upbringing.

If by following Vico's description of the fall of the civilisation we diagnose the decadent state of the West what are the three possible Vico's resolutions of this situation in the 21st century? An emperor who abolishes anarchy and introduces order; a "healthier" civilisation which conquers a "decadent" one or the collapse of the civilisation and the fall into the bestial state?

Key words

Giambattista Vico, Oswald Spengler, the decline of the West, philosophy of history, religion

45

Ibidem, str. 101.

46

Ibidem.

47

Ibidem, str. 123.

48

Ibidem, str. 250.

49

V. ibidem, str. 325.

50

Ibidem, str. 518.